שמונה פרקים לרמב"ם

הקדמה

כְּבָר בֵּאַרְנוּ בִּפְתִיחַת זֶה הַחִבּוּר, מָה הַסִּבָּה אֲשֶׁר הֵנִיעָה הַמְחַבֵּר לִקְבֹּעַ זֹאת הַמַּסֶּכְתָּא בְּזֶה הַסֵּדֶר, וְזָכַרְנוּ גַּם כֵּן גֹּדֶל הַתּוֹעֶלֶת בְּזֹאת הַמַּסֶּכְתָּא. וּכְבָר יִעַדְנוּ פְּעָמִים בְּמַה שֶׁקָּדַם מִזֶּה הַחִבּוּר, שֶׁנְּדַבֵּר בְּזֹאת הַמַּסֶּכְתָּא בְּעִנְיָנִים מוֹעִילִים, וְשֶׁנַּאֲרִיךְ בָּהּ קְצָת אֲרִיכוּת. מִפְּנֵי שֶׁהִיא, אַף עַל פִּי שֶׁתֵּרָאֶה מְבֹאֶרֶת, קַלָּה לְהָבִין - הִנֵּה הַמַּעֲשֶׂה בְּמַה שֶׁכָּלוּל בָּהּ אֵינוֹ קַל עַל כֹּל בְּנֵי הָאָדָם, וְגַם לֹא כֹּל עִנְיָנֶיהָ מוּבָנִים מִבְּלִי פֵּרוּשׁ מַסְפִּיק, עִם הֱיוֹתָהּ מְבִיאָה לִשְׁלֵמוּת רַבָּה וְהַצְלָחָה אֲמִתִּית. וּמִפְּנֵי זֶה רָאִיתִי לְהַרְחִיב בָּהּ הַדִּבּוּר.

וּכְבָר אָמְרוּ, עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם: "הַאי מַאן דְּבָעֵי לְמֶהֱוֵי חֲסִידָא - לְקַיֵּם מִלֵּי דְּאָבוֹת" (בבא קמא ל ע"א). וְאֵין אֶצְלֵנוּ מַעֲלָה לְמַעְלָה מִן הַחֲסִידוּת אֶלָּא הַנְּבוּאָה, וְהִיא הַמְּבִיאָה אֵלֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: "חֲסִידוּת מְבִיאָה לִידֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ" (עבודה זרה כ ע"ב). הִנֵּה הִתְבָּאֵר מִדִּבְרֵיהֶם, שֶׁהַמַּעֲשֶׂה בְּמוּסְרֵי זֹאת הַמַּסֶּכְתָּא מֵבִיא אֶל הַנְּבוּאָה, מִפְּנֵי שֶׁהִיא כּוֹלֶלֶת חֵלֶק גָּדוֹל מִמַּעֲלוֹת הַמִּדּוֹת, וְהִנְנוּ עֲתִידִים לְבָאֵר אֲמִתַּת דָּבָר זֶה.

וְרָאִיתִי לְהַקְדִּים, קֹדֶם שֶׁאַתְחִיל בְּפֵרוּשׁ הֲלָכָה הֲלָכָה, פְּרָקִים מוֹעִילִים, יֵשְׁגּוּ לָאָדָם מֵהֶם הַקְדָּמוֹת, וְיִהְיוּ לוֹ גַּם כֵּן כְּמַפְתֵּחַ לְמַה שֶׁאָנוּ עֲתִידִים לְפָרֵשׁ. וְדַע, כִּי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אוֹתָם בְּאֵלּוּ הַפְּרָקִים, וּבְמַה שֶׁיָּבוֹא מִן הַפֵּרוּשׁ, אֵינָם עִנְיָנִים שֶׁחִדַּשְׁתִּים אֲנִי מֵעַצְמִי, וְלֹא פֵּרוּשִׁים שֶׁבְּדִיתִים, אֶלָּא הֵם עִנְיָנִים מְלֻקָּטִים מִדִּבְרֵי הַחֲכָמִים, בַּמִּדְרָשׁוֹת וּבַתַּלְמוּד וְזוּלָתוֹ מֵחִבּוּרֵיהֶם, וּמִדִּבְרֵי הַפִּילוֹסוֹפִים גַּם כֵּן, הַקְּדוּמִים וְהַחֲדָשִׁים, וּמֵחִבּוּרֵי הַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם. וּשְׁמַע הָאֱמֶת מִמִּי שֶׁאֲמָרָהּ. וְאֶפְשָׁר שֶׁאָבִיא לִפְעָמִים מֵימְרָה שְׁלֵמָה שֶׁהִיא לְשׁוֹן סֵפֶר מְפֹרָסָם, וְאֵין בְּכֹל זֶה רָע, וְאֵינִי מִתְפָּאֵר בְּמַה שֶׁאֲמָרוֹ מִי שֶׁקָּדַם, לְפִי שֶׁאֲנִי כְּבָר הוֹדֵיתִי בָּזֶה, וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא אֶזְכֹּר: אָמַר פְּלוֹנִי, אָמַר פְּלוֹנִי, שֶׁזּוֹ אֲרִיכוּת אֵין תּוֹעֶלֶת בָּהּ; וְאֶפְשָׁר, לִפְעָמִים, שֶׁשֵּׁם הָאִישׁ הַהוּא יַכְנִיס בְּלֵב מִי שֶׁאֵין תְּבוּנָה בּוֹ - שֶׁזֶּה הַדָּבָר נִפְסָד, וְיֵשׁ בּוֹ תּוֹךְ רַע שֶׁלֹּא יֵדָעֵהוּ. וּמִפְּנֵי זֶה רָאִיתִי שֶׁלֹּא לִזְכֹּר הָאוֹמֵר, הוֹאִיל וְכַוָּנָתִי שֶׁתֵּשַׂג הַתּוֹעֶלֶת לַקּוֹרֵא, וְשֶׁנִּבָּאֵר לוֹ הָעִנְיָנִים הַצְּפוּנִים בְּזֹאת הַמַּסֶּכְתָּא.

וְהִנְנִי מַתְחִיל עַתָּה בִּזְכִירַת הַפְּרָקִים אֲשֶׁר רָאִיתִי לְהַקְדִּימָם הֵנָּה לְפִי כַּוָּנָתִי, וְהֵם שְׁמוֹנָה פְּרָקִים.

פתיחת זה החיבור - הקדמת הרמב"ם לששה סדרי משנה. **המחבר** - רבי יהודה הנשיא, מחבר המשנה. **זאת המסכתא** - מס' אבות. **בזה הסדר** - במקומה בסדר נזיקין. **יעדנו** - הבטחנו. **שנאריך בה** - לפרשה. **המעשה במה שכלל בה** - לקיים את ההדרכות שבמסכת אבות. **עם היותה** - של מסכת אבות. **מאן דבעי למהוי חסידא** - מי שרוצה להיות במדרגת חסיד. **לקיים מילי דאבות** - יקיים את הנאמר במסכת אבות. **המעשה במוסרי** - המקיים את ההדרכות שבמסכת. **ממעלות המידות** - רק מי ששלם במידותיו יכול להיות נביא. **עתידים לבאר**- פרק ז' ב'שמונה פרקים'. **הלכה הלכה** - משנה אחר משנה. **שבדיתים**- שהמצאתי לבדי. **וזולתו מחיבוריהם**- שאר ספרי חכמינו עד ימי הרמב"ם. **ממי שאמרה** - אף אם מדובר בגוי או אדם שאינו הגון. **שאביא לפעמים** - בלא לציין את מקור הדברים. **אזכר** - אזכיר. **שזה הדבר נפסד** - מכיון שהאומר הוא אדם שלילי, מן הסתם דבריו אינם נכונים.

מס' 1
ז' חשוון

לימוד יומי בשמונה

שמונה פרקים
לרמב"ם

הקדמה

ביאורים

פירוש הרמב"ם למשנה הוא יצירה מופתית. מסכת אחרי מסכת מפרש הרמב"ם בצורה שיטתית וקולחת. אך בפירושו למסכת אבות עושה הרמב"ם פעולה חריגה. הוא פותח **בהקדמה.** כדי לבוא בשערי המסכת הזאת חייבים לעצור ולערוך הקדמה. אמנם המסכת נראית קלה ופשוטה אך באמת "**המעשה** במה שכלול בה אינו קל **על כל בני האדם**". יישומה הוא דבר קשה מאוד. דבר נוסף שמקשה על הלומד הוא שהמושגים שמופיעים בה אינם מובנים.

אם המושגים שבה אינם מובנים וגם קשה ליישם אותה, למה האנשים חושבים שהיא קלה להבנה? וכן, האם היא מיועדת רק לחסידים שהרי 'מי שרוצה להיות חסיד - יקיים את דברי מסכת אבות', או שהיא מיועדת לכל בני האדם?

הרמב"ם פותח לנו צוהר להבנה מהי שאיפת היהדות. **המטרה היא שלמות והצלחה.** אבל לא שלמות דמיונית והצלחה חולפת, **אלא הצלחה אמתית. אמת** בלשונו של הרמב"ם זה **קיים.** ההצלחה הכי מוחלטת וקיימת היא להיות **חסיד.** זוהי הפסגה שאדם יכול להגיע אליה בכוחות עצמו. חסיד זהו אדם אשר מידותיו מתוקנות, דעותיו ישרות ותפיסת עולמו האמונית עמוקה וברורה. הוא מכיר את עצמו היטב ולכן יודע איך ליישר את מידותיו. **השאיפה להיות חסיד היא מטרת היהדות. זו אינה שאיפה רק ליחידי סגולה. כל אחד מאיתנו יכול** להגיע להצלחה האמיתית, **להיות חסיד.** זו מטרה נעלה וקשה, אך אפשרית. צריכים רק דבר אחד- **רצון.** 'מאן **דבעי** למהוי חסידא'. בלי **שנרצה** את השלמות הזאת - לא נתקדם. לא נגיע לפסגת האושר האנושי עלי אדמות. לצערנו, לא כל האנשים רוצים בכך. הם מבינים את המידות בצורה פשטנית וממילא נוצר ריחוק. קשה לקיים ולהזדהות עם דבר שאני מבין באופן שטחי. ההקדמה באה לפתוח אותנו להכיר שישנה הבנה יותר מעמיקה של המושגים. הבנה זו תגרום לנו לרצות להתעלות באמת.

הרחבות

1. מהי התכלית של עבודת המידות?
התורה ציותה על תיקון המידות בפס' 'והלכת בדרכיו' (דברים, כח ט): 'להידמות בפעולות הטובות והמידות החשובות שיתואר בהם האל יתעלה' (ספר המצוות לרמב"ם, מצות עשה ח). החשיבות של מידות טובות, לא מסתכמת ב'תיקון החברה', אלא בהזדהות עם מידות ה'. אנו נדרשים להנהיג את העולם האישי שלנו, באותה הדרך שבה ה' מנהיג את עולמו (להרחבה: מורה נבוכים, ג, נד בסוף הפרק). לכן, מסכת אבות לא עוסקת במוסר אנושי פשוט, אלא בדביקות בה', הסוללת את הדרך לנבואה.

2. איך אפשר לשלב חכמות של גויים בלימוד תורה?
'היה הקדוש ברוך הוא מביט בתורה, ובורא את העולם' (בראשית רבה, א א). העולם בכללו אינו זר לתורה, ולכן גם השכל האנושי יכול לתרום להבנתה. אמנם, צריך לברור היטב את האוכל מן הפסולת, ולכן רבים מגדולי ישראל נמנעו ממלאכה זו (להרחבה: מאמר 'המחשבות', 'אדר היקר', הרב קוק). גם הרמב"ם העיד על עצמו, שהשתמש בחכמות הגויים רק בתור "רקחות, טבחות ואופות, להראות העמים והשרים את יופיה (של התורה)" (איגרת לחכמי לוניל).

3. את ההקדמה ניתן לחלק לארבעה נושאים:
ההקדמה מעניקה לנו שרטוט מדויק של מפת הנפש (פרקים א'-ג') > כתשתית לעבודת המידות (פרקים ד'-ו') > התכלית של תיקון המידות היא הכשרה לנבואה (פרק ז') > כל זה לא יוכל להתממש, ללא הבטחון הגמור שיש בחירה חופשית (פרק ח").

שאלות לדיון

לפי אלו קריטריונים אתה מגדיר הצלחה או אנשים מצליחים?
עד כמה נושא הנבואה וחסרונה, מעסיק אותנו כחברה? מה ניתן לעשות כדי שנשוב ונזכה לה?

הלימוד מוקדש לעילוי נשמת מרת מסודי בת מרי עמאר ע"ה

שמונה פרקים
לרמב"ם

פרק ראשון

הַפֶּרֶק הָרִאשׁוֹן
בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם וְכֹחוֹתֶיהָ

דַּע, כִּי נֶפֶשׁ הָאָדָם נֶפֶשׁ אַחַת, וְלָהּ פְּעֻלּוֹת רַבּוֹת חֲלוּקוֹת, יִקָּרְאוּ קְצָת הַפְּעֻלּוֹת הָהֵן ׳נְפָשׁוֹת׳. וְיֵחָשֵׁב בַּעֲבוּר זֶה, שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם נְפָשׁוֹת רַבּוֹת, כְּמוֹ שֶׁחוֹשְׁבִים הָרוֹפְאִים, עַד שֶׁפָּתַח רֹאשׁ הָרוֹפְאִים וְאָמַר, שֶׁהַנְּפָשׁוֹת שָׁלוֹשׁ: טִבְעִית, וְחִיּוּנִית, וְנַפְשִׁית. וּפְעָמִים יִקָּרְאוּ ׳כֹּחוֹת׳ וַ׳חֲלָקִים׳, עַד שֶׁיֵּאָמֵר: ׳חֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ׳, וְזֶה הַשֵּׁם יִשְׁתַּמְּשׁוּ בּוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים הַרְבֵּה. וְאֵינָם מִתְכַּוְּנִים בְּאָמְרָם ׳חֶלְקֵי׳, שֶׁהִיא מִתְחַלֶּקֶת כְּהֵחָלֵק הַגּוּפוֹת, וְאָמְנָם הֵם מוֹנִים פְּעֻלּוֹתֶיהָ הַחֲלוּקוֹת, אֲשֶׁר הֵן לִכְלַל הַנֶּפֶשׁ - כַּחֲלָקִים לַכֹּל הַמְחֻבָּר מֵהַחֲלָקִים הָהֵם.

וְאַתָּה יוֹדֵעַ, שֶׁתִּקּוּן הַמִּדּוֹת אָמְנָם הוּא רִפּוּי הַנֶּפֶשׁ וְכֹחוֹתֶיהָ. וּכְמוֹ שֶׁהָרוֹפֵא אֲשֶׁר יְרַפֵּא הַגּוּפוֹת, צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע תְּחִלָּה הַגּוּף אֲשֶׁר יְרַפְּאֵהוּ בִּכְלָלוֹ, וְחֶלְקֵי הַגּוּף מָה הֵם, רְצוֹנִי לוֹמַר: גּוּף הָאָדָם, וְצָרִיךְ שֶׁיֵּדַע אֵילוּ דְּבָרִים יַחֲלוּהוּ, וִירֻחַק מֵהֶם, וְאֵילוּ דְּבָרִים יַבְרִיאוּהוּ, וִיכַוֵּן אֲלֵיהֶם - כֵּן אֲשֶׁר יְרַפֵּא הַנֶּפֶשׁ וְיִרְצֶה לְתַקֵּן הַמִּדּוֹת, צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע נֶפֶשׁ הָאָדָם בִּכְלָלָהּ וּבַחֲלָקֶיהָ, וּמַה יַּחֲלֶה אוֹתָהּ, וּמַה יַּבְרִיאָהּ.

וּמִפְּנֵי זֶה אֹמַר, שֶׁחֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ חֲמִשָּׁה: הַזָּן, וְהַמַּרְגִּישׁ, וְהַמְדַמֶּה, וְהַמִּתְעוֹרֵר, וְהַשֹּׂכְלִי.

וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ בְּזֶה הַפֶּרֶק, שֶׁדְּבָרֵינוּ אֵינָם אֶלָּא בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם. כִּי כֹּחַ הַמָּזוֹן, עַל דֶּרֶךְ מָשָׁל, אֲשֶׁר לָאָדָם, אֵינֶנּוּ כֹּחַ הַמָּזוֹן אֲשֶׁר לַחֲמוֹר וְלַסּוּס. כִּי הָאָדָם נִזּוֹן בַּחֵלֶק הַזָּן מִן הַנֶּפֶשׁ הָאֱנוֹשִׁית, וְהַחֲמוֹר נִזּוֹן בַּחֵלֶק הַזָּן מִן הַנֶּפֶשׁ הַחֲמוֹרִית, וְהַדֶּקֶל נִזּוֹן בַּחֵלֶק הַזָּן מִן הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לוֹ. וְאָמְנָם יֵאָמֵר עַל כֹּל אֵלּוּ הָאִישִׁים ׳נִזּוֹן׳ - בְּשִׁתּוּף הַשֵּׁם בִּלְבָד, לֹא שֶׁהָעִנְיָן אֶחָד בְּעֵינוֹ. וְכֵן יֵאָמֵר עַל אִישׁ הָאָדָם וּבַעַל הַחַיִּים ׳מַרְגִּישׁ׳ - בְּשִׁתּוּף הַשֵּׁם בִּלְבָד, לֹא שֶׁהַהַרְגָּשָׁה אֲשֶׁר בִּרְאוּבֵן הִיא הַהַרְגָּשָׁה אֲשֶׁר בְּזֶה הַסּוּס, וְלֹא הַהַרְגָּשָׁה אֲשֶׁר בְּזֶה הַמִּין הִיא הַהַרְגָּשָׁה בְּעֵינָהּ אֲשֶׁר בְּזֶה הַמִּין הָאַחֵר. אֶלָּא כֹּל מִין וָמִין מֵאֲשֶׁר לוֹ נֶפֶשׁ - יֵשׁ לוֹ נֶפֶשׁ אַחַת זוּלַת נֶפֶשׁ הָאַחֵר, וְיִתְחַיְּבוּ מִנֶּפֶשׁ זֶה פְּעֻלּוֹת, וּמִנֶּפֶשׁ זֶה פְּעֻלּוֹת, וְאֶפְשָׁר שֶׁתִּדְמֶה פְּעֻלָּה לִפְעֻלָּה, וְיֵחָשֵׁב בִּשְׁתֵּי הַפְּעֻלּוֹת שֶׁהֵן דָּבָר אֶחָד בְּעֵינוֹ, וְאֵין הַדָּבָר כֵּן. וּמְשָׁלוֹ מְשַׁל שְׁלוֹשָׁה מְקוֹמוֹת חֲשׁוּכִים, אֶחָד מֵהֶם זָרְחָה עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ וְהֵאִיר, וְהַשֵּׁנִי עָלָה עָלָיו הַיָּרֵחַ וְהֵאִיר, וְהָאַחֵר הֻדְלַק בּוֹ נֵר וְהֵאִיר. הִנֵּה כֹּל אֶחָד מֵהֶם כְּבָר נִמְצָא בּוֹ הָאוֹר, אֲבָל סִבַּת זֶה הָאוֹר וּפוֹעֲלוֹ - הַשֶּׁמֶשׁ, וּפוֹעֵל הָאַחֵר - הַיָּרֵחַ, וּפוֹעֵל הָאַחֵר - הָאֵשׁ. כֵּן פּוֹעֵל הַרְגָּשַׁת הָאָדָם הוּא נֶפֶשׁ הָאָדָם, וּפוֹעֵל הַרְגָּשַׁת הַחֲמוֹר - נֶפֶשׁ הַחֲמוֹר, וּפוֹעֵל הַרְגָּשַׁת הַנֶּשֶׁר - נֶפֶשׁ הַנֶּשֶׁר, וְאֵין לָהֶם עִנְיָן יְקַבְּצֵם, אֶלָּא שִׁתּוּף הַשֵּׁם בִּלְבָד. וְהַשֵּׂג זֶה הָעִנְיָן, שֶׁהוּא נִפְלָא מְאֹד, יִכָּשְׁלוּ בּוֹ הַרְבֵּה מִן הַמִּתְפַּלְסְפִים, וִיחַיְּבוּ מִזֶּה דְּבָרִים מְגֻנִּים וְדֵעוֹת בִּלְתִּי נְכוֹנוֹת.

נפש – כוח החיים. **חלוקות** – שונות זו מזו. **טבעית חיונית ונפשית** – ניתן לחלק את התפקודים של האדם לשלוש מערכות: טבעית (המקבילה לתפקודי הצומח), חיונית (המקבילה לתפקודי בעלי חיים), נפשית (המיוחדת לבני אדם). **ופעמים יקראו** – התפקודים השונים של האדם. **כהחלק הגופות** – עצמים שונים הנפרדים זה מזה. **כחלקים לכל** – חלקים של דבר אחד שלם. **חלקי הנפש חמשה וכו׳** – הרמב"ם בהמשך הפרק יבאר כל אחד מחלקים אלו. **כח המזון** – מערכת התזונה והעיכול. **האישים** – הפרטים. **בשיתוף השם** – ביטוי משותף בעל משמעויות רבות. **זולת נפש האחר** – הנבדלת ושונה בכוחותיה מנפש מסוג אחר.

מס' 2
ח' חשוון

ליקוד יומי משמונה

שמונה פרקים
לרמב"ם

פרק ראשון

ביאורים

הרמב"ם פותח ואומר שנפש האדם היא אחת. יש באדם כוח מרכזי שכל הפעולות, התחושות והרגשות נובעים ממנו. אין באדם כמה מרכזי פעילות שונים, אלא רק מרכז אחד והוא הנפש.

למה כל כך חשוב לרמב"ם להדגיש לנו ש"נפש האדם אחת"? מה זה משנה אם יש לנו שלושה נפשות או נפש אחת שמורכבת מכמה חלקים?

היסוד של התורה כולה טמון כאן. ישנם כוחות שונים המתרוצצים בקרבנו. ישנם כוחות המנווטים לטוב ולנעלה. ומאידך, כוחות המושכים לרע ולשפל. כל החיים הם מלחמה תמידית לפנים ולאחור בין הנטיות השונות. אם נאמר שהאדם מורכב מכמה חלקים, מטוב ומרע, יכול האדם לומר שהוא אינו אחראי למעשה הרע שעשה. הוא באמת רוצה טוב, אך ה"ילד הרע" שבו עשה את מה שעשה. אי אפשר לבוא בטענות כנגדו. זה לא הוא. אין גם אפשרות לתקן את אותה נטיה, שהרי היא מרכיב משמעותי מאישיותו של האדם.

לעומת זאת, ההבנה של היהדות היא שנפש האדם היא אחת. יש מרכז אחד שממנו הכול יוצא. לטוב, וחלילה, למוטב. כל המעשים שאני עושה נובעים מאותו אדם. יש לי אחריות מלאה על כל מה שאני עושה. לכן, אני ראוי להתעלות אם התקדמתי ועבדתי את ה', ומנגד אני אחראי לשאת בתוצאות של מעשיי הרעים. והנפש הזאת של האדם, ממשיך הרמב"ם ומבאר, היא איננה כמו הנפש של החמור. היא נפש אנושית שיכולה לכוון את דרכיה לאור הטוב והישר. ולכן אם יש בה איזה קלקול, איזה עיוות מוסרי, עלינו לתקנו. זה לא דבר שהוא חלק מהותי מאתנו. הבסיס לעבודת ה' בכלל ולכל תיקון המידות בפרט, הוא הידיעה שאני 'בעל הבית'. אני האחראי. אני נושא בתוצאות. לא זורקים אחריות אלא מתקנים מבפנים.

הרחבות

1. מי אמר שנפש האדם אחת?
הרמב"ן (בראשית, ב ז) מביא ראיה לדעת הרמב"ם, מפשט הפסוק: "וַיִּצֶר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים, וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" - 'שיצר השם את האדם עפר מן האדמה, והיה מוטל גולם כאבן דומם, והקב"ה נפח באפיו נשמת חיים, ואז חזר האדם להיות 'נפש חיה'". 'נפש האדם אחת היא', משמעו - נפש האדם כולה אלוקית היא, כפי שעולה מהדרכת הרמב"ם בהמשך הספר: "ראוי לאדם להעביד **כוחות נפשו כולם** לפי הדעת... ולשים לנגד עיניו **תכלית אחת**, והיא: **השגת ה'** (פרק ה).
2. מה ההבדל בין 'שמונה פרקים' לפסיכולוגיה?
העיסוק בנפש שייך לשני תחומים: **הפסיכולוגיה** מעוניינת בתפקוד התקין של המערכת, בדיוק כמו היחס של הרפואה לגוף. לעומתה, **הפילוסופיה** עוסקת במימד הערכי של הנפש. זוהי גם נקודת המבט של הרמב"ם: מהו ה'מודל המוסרי הרצוי' של הנפש. הרופא או הפסיכולוג שמטפלים במכניקה של האדם, מעדיפים לפצל את הנפש מטעמי נוחות. לרמב"ם שדואג למהות האדם, חשוב לדייק במבנה הרוחני שלו.
3. איפה ה'אנושיות' של כח הזן?
הלכות כשרות למשל, מקבלות משמעות חדשה לאור התובנה הזו. מערכת העיכול של האדם היא חלק בלתי נפרד מ"צלם אלוהים" שבו. מאכלות אסורות מסבות נזק ל"כח הזן", ובזה הן פוגמות במעלתו הרוחנית הכוללת של האדם. "המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבו ובנפשו של אדם, עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת" (יומא לט.; מסילת ישרים פרק יא).

שאלות לדיון

למה חשוב לנו להכיר את חלקי הנפש?
איך תוכל להכיר את עצמך טוב יותר?
מהי משמעות הקביעה שנפש האדם אחת?

הלימוד מוקדש לעילוי נשמת מרת מסודי בת מרי עמאר ע"ה

לימוד יומי משמונה

שמונה פרקים לרמב"ם

פרק ראשון

וְאָשׁוּב אֶל כַּוָּנָתֵנוּ בְּחֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ, וְאֹמַר:

הַחֵלֶק הַזָּן - מִמֶּנּוּ הַכֹּחַ הַמּוֹשֵׁךְ, וְהַמַּחֲזִיק, וְהַמְעַכֵּל, וְהַדּוֹחֶה הַמּוֹתָרוֹת, וְהַמְגַדֵּל, וְהַמּוֹלִיד הַדּוֹמֶה, וְהַמַּבְדִּיל הַלַּחוֹת עַד שֶׁיִּפְרִישׁ מַה שֶּׁרָאוּי לְהִזּוֹן בּוֹ וּמַה שֶּׁרָאוּי לִדְחוֹתוֹ. וְהַדְּבָרִים עַל אֵלּוּ הַשִּׁבְעָה כֹּחוֹת, וּבַמֶּה יִפְעָלוּ, וְאֵיךְ יִפְעָלוּ, וּבְאֵילוּ אֵיבָרִים פְּעֻלָּתָם יוֹתֵר נִרְאֵית וְיוֹתֵר גְּלוּיָה, וּמַה מֵּהֶם נִמְצָא תָּמִיד, וּמַה יִּכְלֶה מֵהֶם בִּזְמָן קָצוּב - זֶה כֻּלּוֹ קָשׁוּר לִמְלֶאכֶת הָרְפוּאָה, וְאֵין צֹרֶךְ בּוֹ בַּמָּקוֹם הַזֶּה.

וְהַחֵלֶק הַמַּרְגִּישׁ - מִמֶּנּוּ הַכֹּחוֹת הַחֲמִשָּׁה, הַמְפֻרְסָמִים אֵצֶל הֶהָמוֹן: הָרְאִיָּה, וְהַשְּׁמִיעָה, וְהַטַּעַם, וְהָרֵיחַ, וְהַמִּשּׁוּשׁ, וְהוּא נִמְצָא בְּכֹל שֶׁטַח הַגּוּף, וְאֵין לוֹ אֵיבָר מְיֻחָד כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ לְאַרְבַּעַת הַכֹּחוֹת.

וְהַחֵלֶק הַמְדַמֶּה - הוּא הַכֹּחַ אֲשֶׁר יִזְכֹּר רִשּׁוּמֵי הַמּוּחָשִׁים אַחַר הֶעָלְמָם מִקִּרְבַת הַחוּשִׁים אֲשֶׁר הִשִּׂיגוּם, וְיַרְכִּיב קְצָתָם עִם קְצָתָם, וְיַפְרִיד קְצָתָם מִקְּצָתָם. וּלְפִיכָךְ יַרְכִּיב זֶה הַכֹּחַ מִן הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הִשִּׂיגָם - דְּבָרִים שֶׁלֹּא הִשִּׂיגָם כְּלָל, וְאִי אֶפְשָׁר לְהַשִּׂיגָם, כְּמוֹ שֶׁיְּדַמֶּה הָאָדָם סְפִינַת בַּרְזֶל רָצָה בָּאֲוִיר, וְאָדָם שֶׁרֹּאשׁוֹ בַּשָּׁמַיִם וְרַגְלָיו בָּאָרֶץ, וְחַיָּה בַּעֲלַת אֶלֶף עֵינַיִם, עַל דֶּרֶךְ מָשָׁל, וְהַרְבֵּה מֵאֵלּוּ הַנִּמְנָעוֹת, יַרְכִּיבֵם הַכֹּחַ הַמְדַמֶּה וַיַּמְצִיאֵם בַּדִּמְיוֹן. וְכָאן טָעוּ 'הַמְדַבְּרִים' הַטָּעוּת הַמְגֻנָּה הַגְּדוֹלָה, אֲשֶׁר בָּנוּ עָלֶיהָ פִּנַּת הַטְעָיָתָם בַּחֲלֵקַת הַמְחֻיָּב וְהָאֶפְשָׁר וְהַנִּמְנָע. שֶׁהֵם חָשְׁבוּ, אוֹ הֵבִיאוּ בְּנֵי אָדָם לַחְשֹׁב, כִּי כֹּל מְדֻמֶּה - אֶפְשָׁר, וְלֹא יָדְעוּ שֶׁזֶּה הַכֹּחַ יַרְכִּיב דְּבָרִים שֶׁמְּצִיאוּתָם נִמְנַעַת, כְּמוֹ שֶׁזָּכַרְנוּ.

וְהַחֵלֶק הַמִּתְעוֹרֵר - הוּא הַכֹּחַ אֲשֶׁר בּוֹ יִשְׁתּוֹקֵק הָאָדָם לִדְבַר מָה, אוֹ יִמְאָסֵהוּ. וּמִזֶּה הַכֹּחַ יָבוֹאוּ פְּעֻלּוֹת הַבַּקָּשָׁה וְהַבְּרִיחָה, וּבְחִירַת דְּבַר מָה אוֹ הַהִתְרַחֲקוּת מִמֶּנּוּ, וְהַכַּעַס וְהַהִתְרַצּוּת, וְהַפַּחַד וְהָעֹז, וְהָאַכְזָרִיּוּת וְהָרַחֲמָנוּת, וְהָאַהֲבָה וְהַשִּׂנְאָה, וְהַרְבֵּה מֵאֵלּוּ הַמִּקְרִים הַנַּפְשִׁיִּים. וּכְלֵי אֵלּוּ הַכֹּחוֹת - כֹּל אֵיבְרֵי הַגּוּף, כְּכֹחַ הַיָּד עַל הַתְּפִישָׂה, וְכֹחַ הָרֶגֶל עַל הַהֲלִיכָה, וְכֹחַ הָעַיִן עַל הָרְאִיָּה, וְכֹחַ הַלֵּב עַל הָעֹז אוֹ הַפַּחַד. וְכֵן שְׁאָר הָאֵיבָרִים, הַנִּסְתָּרִים וְהַנִّרְאִים, אָמְנָם הֵם וְכֹחוֹתֵיהֶם כֵּלִים לְזֶה הַכֹּחַ הַמִּתְעוֹרֵר.

וְהַחֵלֶק הַשִּׂכְלִי - הוּא הַכֹּחַ הַנִּמְצָא לָאָדָם, אֲשֶׁר בּוֹ יַשְׂכִּיל, וּבוֹ תִּהְיֶה הַהִתְבּוֹנְנוּת, וּבוֹ יִקְנֶה הַחָכְמוֹת, וּבוֹ יַבְחִין בֵּין הַמְגֻנֶּה וְהַנָּאֶה מִן הַפְּעֻלּוֹת. וְאֵלּוּ הַפְּעֻלּוֹת, חֵלֶק מֵהֶן מַעֲשִׂי, וְחֵלֶק עִיּוּנִי. וְהַמַּעֲשִׂי, מִמֶּנּוּ מְלַאכְתִּי, וּמִמֶּנּוּ מַחֲשַׁבְתִּי. וְהָעִיּוּנִי, הוּא אֲשֶׁר בּוֹ יֵדַע הָאָדָם הַנִּמְצָאוֹת שֶׁאֵינָן מִשְׁתַּנּוֹת כְּפִי מַה שֶּׁהֵן, וְאֵלּוּ הֵן אֲשֶׁר יִקָּרְאוּ 'חָכְמוֹת' סְתָם. וְהַמְּלַאכְתִּי, הוּא הַכֹּחַ אֲשֶׁר בּוֹ נִלְמַד הַמְּלָאכוֹת, כְּמוֹ הַנַּגָּרוּת, וַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה, וְהָרְפוּאָה וְהַסַּפָּנוּת. וְהַמַּחֲשַׁבְתִּי, הוּא אֲשֶׁר בּוֹ יִתְבּוֹנֵן בַּדָּבָר אֲשֶׁר יִרְצֶה לַעֲשׂוֹתוֹ בְּעֵת אֲשֶׁר יִרְצֶה לַעֲשׂוֹתוֹ, הַאִם אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתוֹ אִם לֹא, וְאִם אֶפְשָׁר - אֵיךְ צָרִיךְ שֶׁיֵּעָשֶׂה.

זֶה שֶׁעוּר מַה שֶּׁרָאוּי שֶׁיִּזָּכֵר מֵעִנְיַן הַנֶּפֶשׁ הֵנָּה.

וְדַע, שֶׁזֹּאת הַנֶּפֶשׁ הָאַחַת, אֲשֶׁר קָדַם סִפּוּר כֹּחוֹתֶיהָ, אוֹ חֲלָקֶיהָ, הִיא כַּחֹמֶר, וְהַשֵּׂכֶל לָהּ צוּרָה. וְאִם לֹא תִּקָּנֶה לָהּ הַצּוּרָה - תִּהְיֶה מְצִיאוּת הַהֲכָנָה שֶׁבָּהּ לְקִבּוּל הַצּוּרָה הַהִיא לְבַטָּלָה, וּכְאִלּוּ הִיא מְצִיאוּת הֶבֶל. וְהוּא אָמְרוֹ: "גַּם בְּלֹא דַעַת נֶפֶשׁ לֹא טוֹב" (משלי יט, ב), רְצוֹנוֹ לוֹמַר, שֶׁמְּצִיאוּת נֶפֶשׁ שֶׁלֹּא תִּקָּנֶה לָהּ צוּרָה, אֶלָּא תִּהְיֶה נֶפֶשׁ בְּלֹא דַעַת - לֹא טוֹב. אָמְנָם הַדִּבּוּר עַל הַצּוּרָה וְהַחֹמֶר, וְהַשְּׂכָלִים כַּמָּה הֵם, וְהֵיאַךְ יֻשָּׂגוּ - אֵין זֶה מְקוֹמוֹ, וְלֹא נִצְטָרֵךְ לוֹ בְּמַה שֶּׁנִּרְצֶה לְדַבֵּר עַל הַמִּדּוֹת, וְהוּא יוֹתֵר נָאוֹת לְסֵפֶר הַנְּבוּאָה אֲשֶׁר זָכַרְנוּ. וְכָאן אַפְסִיק זֶה הַפֶּרֶק, וְאַתְחִיל בְּאַחֵר.

הדוחה למותרות – מפנה את הפסולת שבגוף. **השבעה כוחות** – המושך והמחזיק וכו' הנזכרים לעיל. **והוא נמצא** – חוש המישוש. **רשומי המוחשים** – הנקלט על ידי חמשת החושים. **כל מדומה אפשרי** – כל דבר שעולה בדמיון יתכן שישנו במציאות. **הבקשה** – החיפוש. **התרצות** – התפייסות, היפך הכעס. **העיוני** – חכמות מופשטות כדוגמת המתמטיקה. **חומר וצורה** – הצורה היא נתינת משמעות ותוכן לחומר הגולמי.

מס' 3
ט' חשוון

ליקוט יומי משלמונה

שמונה פרקים לרמב"ם

פרק ראשון

ביאורים

חמישה חלקים יש לה לנפש:
כוח הזן שהוא **הכוח הטבעי** שדרכו הגוף פועל ומתפקד באופן טבעי. כוח זה דומה לכוח שיש בכל בעל חי. כוח אינסטינקטיבי ו'עיוור'.
חמשת החושים, החלק המרגיש, הם הקומה הבאה. איתם אנו קולטים את כל המציאות שסביבנו, בין אם מקרוב, כמו חוש המישוש, ובין אם במרחק גדול יותר, כמו כוח הראיה. הוא כבר נתון לבחירתנו.
החלק הבא, הוא **הדמיון, החלק המדמה**. הדמיון מתחלק לשני חלקים. הדמיון הבסיסי הוא להשליך מדברים שפגשתי על העתיד. למשל, אם האוטובוס אתמול הגיע בשעה שבע אני משתמש בדמיון ומניח שהוא יגיע גם היום בשבע. יתכן שהיה עיכוב ביציאתו או גורמים נוספים שבגללם הוא לא יגיע, אך הדמיון גורם לי לחשוב שהוא יגיע ואני הולך לתחנה. בלי הדמיון אין אפשרות לאדם להתקיים. בלי לדמיין שהבית שלך עדיין עומד על תילו, ולא חלילה נשרף, לא היית הולך הביתה. הוא הכרחי לקיום חיים אנושיים תקינים. הדמיון היותר נעלה הוא **הדמיון היוצר.** הוא החלום שמניע את האדם לפעול ולהתקדם. לכל אחד יש חלום. הוא אינו קיים כרגע אבל אני שואף להגשמתו. השאיפה והחזון הם אלו שדוחפים את כל האנושות להתקדם.
עולים במעלה ההר אל **הכוח המתעורר.** הכוח שמניע את **התחושות והרגשות.** אני לא רק נפגש עם המציאות שסובבת אותי אלא אני מגיב אליה. הנפש כבר קבעה לעצמה מה יחסה לכל דבר במציאות והיא מתנהגת אליו בהתאם. לבן היחיד - אהבה. לאויב המר - שנאה. וכן הלאה. הכוח הזה הוא גם דוחף אותנו לרצות בטוב ולסלוד מהרע, אם נפשנו ישרה.
הפסגה היא **הכוח השכלי.** השכל שיודע להבחין בין טוב לרע. להשכיל מהו המעשה הנכון ומהי ההשקפה הנכונה. איך לתקן את העולם והאדם.

הרחבות

1. איפה הנשמה?
לעומת משנת הקבלה, שבה ה'נשמה' מבטאת את המרכיב הנעלה ביותר, 'חלק אלוה ממעל' - במשנת הרמב"ם הפילוסופית, ה'נשמה' משמשת דוקא במובן ההפוך, ככח החיים התחתון שקשור לגוף (הל' תשובה, ח ג).
2. איפה נמצא החלק האלוהי שלנו לפי הרמב"ם?
"**והדעת** היתרה המצויה בנפשו של אדם היא **צורת** האדם השלם בדעתו, ועל צורה זו נאמר בתורה 'נעשה אדם **בצלמנו** כדמותנו" (הלכות יסודי התורה, ד ח; וכן במורה נבוכים, א א). השכל, צורת הנפש, הוא צלם אלוהים!
3.איך בנויה האישיות?
בדומה לרמב"ם, מנסח **המהר"ל** את מבנה האדם המורכב משלושה חלקים: גוף, נפש, שכל (תפארת ישראל, פרק א). לעומת הרמב"ם, **המקובלים** משתמשים במונחים: נפש, רוח ונשמה. למרות ההבדלים, ישנו דמיון כללי בין שתי החלוקות: הנפש מקבילה לגוף וכח הזן, והנשמה מקבילה לכח השכלי והשכל. ראה גם **'אמונות ודעות'**, ו ג..
4. נפש האדם אחת?
לעומת הרמב"ם המדגיש את אחדות הנפש, **בעל התניא** קבע ביסוד משנתו הרוחנית, שלאדם **שתי נפשות,** בהמית ואלוקית (לקוטי אמרים, א-ב).אמנם, גם הרמב"ם עורך הבחנה בין **הנפש** המרכזת בתוכה את כוחות החיים, לבין **השכל** הנבדל ממנה שמתווה להם את הדרך.זהו המכנה המשותף בין שתי השיטות: '**השכל**' של הרמב"ם וה'נפש האלוקית' של התניא השוכנת '**במוחין** שבראש' (שם, ט), מסמנים את **האידיאל** לפיו יש לנהל את **החיים** - המתבטאים **בנפש** של הרמב"ם, וב'נפש הבהמית' של התניא, השוכנת **בלב** (שם, שם).

שאלות לדיון

איזה כוח מכוחות הנפש שלך היית רוצה לתקן או לפתח באופן מיוחד?
מהם החסרונות והיתרונות בנתינת משקל רב לכוח הדמיון?
אלו כוחות נפש מוערכים יותר בתרבות של ימינו? מה יחס החברה לאנשי רוח ומחקר ולאנשי יצירה וספרות?

הלימוד מוקדש לעילוי נשמת מרת מסודי בת מרי עמאר ע"ה

שמונה פרקים
לרמב"ם

פרק שני

פֶּרֶק הַשֵּׁנִי

בְּמִרְיֵי כֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ, וּבִידִיעַת הַחֵלֶק אֲשֶׁר בּוֹ, אוֹ לוֹ, יִמָּצְאוּ הַמַּעֲלוֹת וְהַפְּחִיתֻיּוֹת

דַּע, כִּי הַמֶּרִי וְהַמִּשְׁמַעַת הַתּוֹרִיִּים אָמְנָם יִמָּצְאוּ לִשְׁנֵי חֲלָקִים מֵחֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ, וְהֵם הַחֵלֶק הַמַּרְגִּישׁ וְהַחֵלֶק הַמִּתְעוֹרֵר לְבַדָּם, וּבִשְׁנֵי אֵלּוּ הַחֲלָקִים יִהְיוּ כֹּל הָעֲבֵרוֹת וְהַמִּצְוֹת. אֲבָל הַחֵלֶק הַזָּן וְהַחֵלֶק הַמְדַמֶּה - אֵין מִשְׁמַעַת בָּהֶם וְלֹא מֶרִי, הוֹאִיל וְאֵין לַדַּעַת וְלַבְּחִירָה בִּשְׁנֵיהֶם מַעֲשֶׂה כְּלָל, וְלֹא יוּכַל הָאָדָם לְבַטֵּל פְּעֻלָּתָם, אוֹ לְהַגְבִּילָם בְּפֹעַל מָה. הֲלֹא תִּרְאֶה כִּי שְׁנֵי אֵלּוּ הַחֲלָקִים, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַזָּן וְהַמְדַמֶּה, יִפְעֲלוּ בְּעֵת הַשֵּׁנָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּשְׁאָר כֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ. אָמְנָם הַחֵלֶק הַשִּׂכְלִי - יֵשׁ בּוֹ מְבוּכָה, אֲבָל אֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה בְּזֶה הַכֹּחַ גַּם כֵּן מִשְׁמַעַת וָמֶרִי, לְפִי אֱמוּנַת דֵּעָה בְּטֵלָה אוֹ אֱמוּנַת דֵּעָה אֲמִתִּית. אֲבָל אֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה, שֶׁיֵּאָמֵר עָלָיו בִּסְתָּם שֵׁם מַעֲשֶׂה מִצְוָה אוֹ עֲבֵרָה, וּלְפִיכָךְ אָמַרְתִּי לְמַעְלָה שֶׁבִּשְׁנֵי הַחֲלָקִים הָהֵם יִמָּצְאוּ הָעֲבֵרוֹת וְהַמִּצְוֹת.

אָמְנָם הַמַּעֲלוֹת, הֲרֵי הֵן שְׁנֵי מִינִים: מַעֲלוֹת מִדּוֹת, וּמַעֲלוֹת שִׂכְלִיּוֹת. וּכְנֶגְדָּן שְׁנֵי מִינֵי הַפְּחִיתֻיּוֹת.

אָמְנָם הַמַּעֲלוֹת הַשִּׂכְלִיּוֹת, הֲרֵי הֵן יִמָּצְאוּ לַחֵלֶק הַשִּׂכְלִי. מֵהֶן - הַחָכְמָה, וְהִיא יְדִיעַת הַסִּבּוֹת הָרְחוֹקוֹת וְהַקְּרוֹבוֹת, אַחַר יְדִיעַת מְצִיאוּת הַדָּבָר אֲשֶׁר יֵחָקְרוּ סִבּוֹתָיו. וְהַשֵּׂכֶל, וּמִמֶּנּוּ הַשֵּׂכֶל הָעִיּוּנִי, וְהוּא אֲשֶׁר יֵשַׁג לָנוּ בַּטֶּבַע, רְצוֹנִי לוֹמַר: הַמֻּשְׂכָּלוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, וּמִמֶּנּוּ שֵׂכֶל נִקְנֶה. וְאֵין זֶה מְקוֹמוֹ. וּמֵהֶן - הַחֲרִיפוּת וְטוּב הַהֲבָנָה, וְהוּא טוּב תְּפִישַׂת הַדָּבָר בִּמְהִירוּת בְּלֹא זְמָן, אוֹ בִּזְמָן קָצָר מְאֹד. וּפְחִיתֻיּוֹת זֶה הַכֹּחַ - הֵפֶךְ אֵלּוּ, אוֹ שֶׁכְּנֶגְדָּם. וְאָמְנָם מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת, הֲרֵי הֵן יִמָּצְאוּ לַחֵלֶק הַמִּתְעוֹרֵר לְבַדּוֹ, וְהַחֵלֶק הַמַּרְגִּישׁ בְּזֶה הָעִנְיָן אֵינוֹ אֶלָּא שַׁמָּשׁ לַחֵלֶק הַמִּתְעוֹרֵר. וּמַעֲלוֹת זֶה הַחֵלֶק רַבּוֹת מְאֹד, כַּזְּהִירוּת, וְהָעַיִן הַיָּפָה, וְהַצֶּדֶק, וְהַסַּבְלָנוּת, וְהָעֲנָוָה, וְהַהִסְתַּפְּקוּת, וְהַגְּבוּרָה, וְהַנֶּאֱמָנוּת וְזוּלָתָן. וּפְחִיתֻיּוֹת זֶה הַחֵלֶק הוּא הַחִסּוּר בְּאֵלֶּה אוֹ הַיִּתּוּר בָּהֶן.

אֲבָל הַחֵלֶק הַזָּן וְהַמְדַמֶּה - לֹא יֵאָמֵר בּוֹ לֹא מַעֲלָה וְלֹא פְּחִיתוּת, וְאָמְנָם יֵאָמֵר שֶׁהוּא מִתְנַהֵל כְּתִקְנוֹ אוֹ שֶׁלֹּא כְּתִקְנוֹ. כְּמוֹ שֶׁיֵּאָמֵר שֶׁפְּלוֹנִי עִכּוּלוֹ טוֹב, אוֹ בָּטֵל עִכּוּלוֹ, אוֹ נִפְסַד, אוֹ נִפְסַד דִּמְיוֹנוֹ, אוֹ הוּא מִתְנַהֵל כְּתִקְנוֹ, וְאֵין בְּכֹל זֶה לֹא מַעֲלָה וְלֹא פְּחִיתוּת. וְזֶה מַה שֶּׁרָצִינוּ לְכָלְלוֹ בְּזֶה הַפֶּרֶק.

במריי – בחטאי. **המרי והמשמעת התוריים** – עבירות ומצוות של תורה. **אמונת דעה בטלה** – מחשבת כפירה. **המושכלות הראשונות** – הבנת השכל בלא לימוד ופיתוח של דרכי ההיסק וההגיון. **שכל נקנה** – פיתוח השכל שנרכש ע"י הלימוד. **שַמש** – כלי עזר.

לימוד יומי באמונה

שמונה פרקים
לרמב"ם

פרק שני

ביאורים

השלב הראשון שלמדנו בבניין הנפש בדרך לחסידות הוא **האחריות האישית**. שלב הנוסף הוא **הבחירה החופשית**. הבחירה החופשית היא "עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצווה" (הלכות תשובה ה, ג). היא הבסיס המוסרי לתביעה שלנו מהאדם להיות טוב. שהרי אם הוא כפוף ומוכרח - אין מקום לשכר ועונש ולתורה כולה. בפרקנו הרמב"ם דן בשאלה אילו כוחות מחלקי הנפש יש בהם בחירה חופשית. בכוח שיש בו בחירה חופשית האדם אחראי על הפעלתו הנכונה והראויה של אותו הכוח.

בחלקים הטבעיים אין מה לדבר. אין לאדם יכולת לבחור אם **כוח הזן** יפעל. האם המעיים יעכלו את האוכל או לא. הן פועלות מעצמן. גם בכוח **הדמיון** הבסיסי, שמשלים תמונות בחיינו, אין לנו בחירה.

לעומת זאת, יש כוח בחירה **בחמשת החושים**. אני שולט אם לראות או לשמוע את הדבר השלילי או לחסום את עיניי ואוזניי.

גם **בחלק המתעורר** ישנה בחירה חופשית. אני יכול לשלוט על הרגשות שלי. אם התורה ציוותה אותנו "ואהבת לרעך כמוך" או "לא תחמוד" - הדבר מגלה שהרגשות הם בשליטתנו. איך זה עובד? הרגשות מושפעים מתפיסת עולם. אם אני חושב שאדם מסוים הוא מושחת - יתעורר בתוכי רגש של סלידה כלפיו. אם אני אלמד כמה ה' מטיב לכל - אתמלא באהבה גדולה וביראת שמים. צריכה עבודה מקדימה אשר מכוונת את הרגשות לישרות שהתורה מדריכה.

בחלק השכלי גם יש בחירה. השכל אינו כלי אובייקטיבי לגמרי. שהרי אם כן, היינו יכולים להכריע את כל המחלוקות בעולם וכולם היו חושבים אותו דבר. יש לשכל הנחות יסוד ששונות מאדם לאדם. לכן יכול להיות גאון צדיק ומאידך יתכן גם חכם להרע ששכלו משועבד להרס. אדם מחויב לבחור בגישה בסיסית מוסרית לפני הניתוח השכלי. על זה יש אחריות מלאה. להפעיל את השכל על פי קנה מידה מוסרי.

הרחבות

1. האמנם אין בחירה בכוח המדמה?
היעב"ץ (על הגליון) מוכיח, בניגוד לדעת הרמב"ם, שגם בכח המדמה ישנה בחירה, על פי דברי הגמרא שאומרת ש"שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה" (ע"ז כ.), ואם כן רואים שיש לאדם אפשרות לשלוט על כוח הדמיון שלו. אכן לשון הרמב"ם בעניין זה היא, שאסור לאדם 'להביא עצמו לידי הרהור' (הל' איסורי ביאה, כא יט). כלומר שההרהור עצמו הוא תוצאה טבעית שלא ניתנת לשליטה, והמצווה היא להימנע מהסיבה שגורמת אותו.
2 מהי המבוכה לגבי הכוח השכלי, וכיצד הכריע בה הרמב"ם?
השכל עובד לפי כללים קבועים, להגיון יש חוקיות משלו, ולכן מסתבר שלא שייכת בחירה בכח הזה. אולם הכוח השכלי הוא לא ממש עצמאי כמו שזה נראה. יתכנו הנחות יסוד ידועות מראש, שהשכל כבר משועבד אליהם, ולכל היותר הוא בא לאשש אותן. למשל, מקור האמונה היא **במסורת** הקודמת **לחכמה**. הבחירה נתונה לאדם, האם ישתמש בשכלו כדי להוכיח אמונת אמת, או אמונה בטלה. ('שיתברר אצלנו בפעל מה שידענו מנביאי האלהים במדע', **אמונות ודעות**, הקדמה; וכן **בכוזרי**, א סה).
3. מהי שלימות האדם?
על פי שתי סוגי המעלות שפירט כאן הרמב"ם, בשכל ובמדות, הוא מנסח את השלימות האנושית: 'שהתכלית בעולמינו זה... הוא איש **מלומד** בעל **מדות טובות**. וכאשר נקנו למי שהוא מהמין האנושי המדע והמעשה... אדם שהוא במצב זה הוא המטרה' (הקדמה למשנה).

שאלות לדיון

האם האדם יכול לשלוט על כח הדמיון שלו?
האם שייכת פסיקה והכרעה בתחום האמונה כמו בתחום ההלכה הנגלית? האם ניתן לכפות דעה בתחומי הדעת והאמונה?

פֶּרֶק הַשְּׁלִישִׁי
בְּחָלָיֵי הַנֶּפֶשׁ

אָמְרוּ הַקַּדְמוֹנִים: לַנֶּפֶשׁ בְּרִיאוּת וָחֹלִי, כְּמוֹ שֶׁלַּגּוּף בְּרִיאוּת וָחֹלִי. וּבְרִיאוּת הַנֶּפֶשׁ הִיא, שֶׁיִּהְיוּ תְּכוּנוֹתֶיהָ וּתְכוּנוֹת חֲלָקֶיהָ תְּכוּנוֹת שֶׁתַּעֲשֶׂה בָּהֶם תָּמִיד הַטּוֹבוֹת וְהַחֲסָדִים וְהַפְּעֻלּוֹת הַנָּאוֹת. וְחָלְיָהּ הוּא, שֶׁיִּהְיוּ תְּכוּנוֹתֶיהָ וּתְכוּנוֹת חֲלָקֶיהָ תְּכוּנוֹת שֶׁתַּעֲשֶׂה בָּהֶם תָּמִיד הָרָעוֹת וְהַפְּשָׁעִים וְהַפְּעֻלּוֹת הַמְּגֻנּוֹת. אָמְנָם בְּרִיאוּת הַגּוּף וְחָלְיוֹ - מְלֶאכֶת הָרְפוּאָה תַּחְקֹר עַל זֶה.

וּכְמוֹ שֶׁחוֹלֵי הַגּוּפוֹת יְדַמּוּ, לְהֶפְסֵד הַרְגָּשָׁתָם, בְּמַה שֶׁהוּא מָתוֹק שֶׁהוּא מַר, וּבְמַה שֶׁהוּא מַר שֶׁהוּא מָתוֹק, וִיצַיְּרוּ הַנָּאוֹת בְּצוּרַת בִּלְתִּי נָאוֹת, וְתֶחֱזַק תַּאֲוָתָם וְתִגְדַּל הַנָּאָתָם בִּדְבָרִים שֶׁאֵין הַנָּאָה בָּהֶם כְּלָל לַבְּרִיאִים, אֶלָּא אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶם צַעַר, כַּאֲכִילַת הַטִּיט וְהַפֶּחָם וְהֶעָפָר, וְהַדְּבָרִים הָעֲפוּצִים מְאֹד וְהַחֲמוּצִים מְאֹד, וְכַיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ מִן הַמְּזוֹנוֹת אֲשֶׁר לֹא יִתְאַוּוּ לָהֶם הַבְּרִיאִים אֶלָּא יִמְאָסוּ אוֹתָם - כֵּן חוֹלֵי הַנְּפָשׁוֹת, רְצוֹנִי לוֹמַר: הָרָעִים וּבַעֲלֵי הַחֶסְרוֹנוֹת, יִדְּמֶה לָהֶם בְּמַה שֶׁהֵן רָעוֹת שֶׁהֵן טוֹבוֹת, וּבְמַה שֶׁהֵן טוֹבוֹת שֶׁהֵן רָעוֹת. וְהָרַע יִתְאַוֶּה תָּמִיד לַהַפְלָגוֹת, אֲשֶׁר הֵן בֶּאֱמֶת רָעוֹת, וִידַמֶּה בִּגְלַל חֳלִי נַפְשׁוֹ שֶׁהֵן טוֹבוֹת.

וּכְמוֹ שֶׁהַחוֹלִים, כַּאֲשֶׁר יֵדְעוּ חָלְיָם וְלֹא יֵדְעוּ מְלֶאכֶת הָרְפוּאָה, יִשְׁאֲלוּ הָרוֹפְאִים, וְיוֹדִיעוּם מָה רָאוּי שֶׁיַּעֲשׂוּ, וְיַזְהִירוּם מִמַּה שֶׁיְּדַמּוּהוּ עָרֵב, וְיַכְרִיחוּם לָקַחַת הַדְּבָרִים הַמְּאוּסִים וְהַמָּרִים, עַד שֶׁיַּבְרִיאוּ גּוּפוֹתֵיהֶם וְיָשׁוּבוּ לִבְחֹר בַּטּוֹב וְלִמְאֹס בַּמָּאוּס - כֵּן חוֹלֵי הַנְּפָשׁוֹת, רָאוּי לָהֶם שֶׁיִּשְׁאֲלוּ הַחֲכָמִים, אֲשֶׁר הֵם רוֹפְאֵי הַנְּפָשׁוֹת, וְיַזְהִירוּם מֵאוֹתָן הָרָעוֹת אֲשֶׁר יַחְשְׁבוּן טוֹבוֹת, וִירַפְּאוּם בַּמְּלָאכָה אֲשֶׁר יֵרָפְאוּ בָּהּ מִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ, אֲשֶׁר נְבָאֲרָהּ בַּפֶּרֶק שֶׁאַחֲרֵי זֶה.

אֲבָל חוֹלֵי הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא יַרְגִּישׁוּ בְּחָלְיָם, וִידַמּוּהוּ בְּרִיאוּת, אוֹ יַרְגִּישׁוּ בּוֹ וְלֹא יִתְרַפְּאוּ - אַחֲרִיתָם תִּהְיֶה כְּאַחֲרִית הַחוֹלֶה אֲשֶׁר יִמָּשֵׁךְ אַחַר הֲנָאוֹתָיו וְלֹא יִתְרַפֵּא, שֶׁהוּא יָמוּת בְּלִי סָפֵק. אָמְנָם אוֹתָם הַמַּרְגִּישִׁים, וְנִמְשָׁכִים אַחַר הֲנָאוֹתֵיהֶם, אָמַר בָּהֶם הַסֵּפֶר הָאֲמִתִּי, מְסַפֵּר דִּבְרֵיהֶם: "כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ" וְכוּ' (דברים כט, יח), רְצוֹנוֹ לוֹמַר, שֶׁהוּא יִתְכַּוֵּן לְרִוּוֹת צְמָאוֹ, וְהוּא יוֹסִיף לְעַצְמוֹ צָמָא. וְאָמְנָם אוֹתָם שֶׁאֵינָם מַרְגִּישִׁים, הִרְבָּה שְׁלֹמֹה לְסַפֵּר עֲלֵיהֶם, אָמַר: "דֶּרֶךְ אֱוִיל יָשָׁר בְּעֵינָיו, וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם" (משלי יב, טו), רְצוֹנוֹ לוֹמַר: הַשּׁוֹמֵעַ לַעֲצַת הֶחָכָם, שֶׁיּוֹדִיעֵהוּ הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוּא יָשָׁר בֶּאֱמֶת, לֹא אֲשֶׁר יַחְשְׁבֵהוּ הוּא יָשָׁר. וְאָמַר: "יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי אִישׁ, וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי מָוֶת" (שם יד, יב). וְאָמַר בְּחוֹלֵי הַנְּפָשׁוֹת הַלָּלוּ, בִּהְיוֹתָם בִּלְתִּי יוֹדְעִים מַה יַּזִּיקֵם וּמַה יוֹעִילֵם: "דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה, לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ" (שם ד, יט).

אָמְנָם מְלֶאכֶת רְפוּאַת הַנְּפָשׁוֹת - הֲרֵי הִיא כְּמוֹ שֶׁאֲסַפֵּר בְּזֶה הַפֶּרֶק הָרְבִיעִי.

ידמו להפסד הרגשתם – יחשבו בדמיונם מחמת הרגשתם הלקויה. **ויציירו** – ידמיינו. **הנאות** – הראוי. **העפוצים** – המרים. **להפלגות** – להגזמה ונטייה קיצונית. **הדברים המאוסים** – בעיני החולה, אך הם מבריאים את הגוף. **אותם המרגישים** – המודעים לחטאיהם. **הספר האמיתי** – התורה הקדושה. **שרירות ליבי** - עקשנותי. **יוסיף לעצמו צמא** – לא ימלא את סיפוקו. **שאינם מרגישים** – אינם מודעים לחטאיהם. **אויל** – חוטא. **ישר לפני איש** – הנדמית בטעות לאדם כישרה.

ליקוד יומי משלמונה

שמונה פרקים
לרמב"ם

פרק שלישי

ביאורים

מהי מהותה של הנפש? שאלה זו העסיקה פסיכולוגים רבים במהלך הדורות. אין זו שאלה תיאורטית. שהרי ברגע שנדע מהי מהותה של הנפש נדע מתי הנפש בריאה ומתי היא חולה וצריכה טיפול. אין לכך הסכמה ברורה. לכן המציאות בפועל מגלה שהפסיכולוגים מטפלים בנפש ובעיותיה לאור נורמות חברתיות. מה שסוטה מהנורמה הוא סטיה שצריכה טיפול. אדם נורמטיבי, שפועל ומצליח ואין לו שום בעיה נפשית שנראית בעיני החברה כסטיה - לא צריך טיפול פסיכולוגי. הוא יכול להיות אדם בעל גאווה גדולה אך לא נחשב כבעל בעיה שהפסיכולוגים יצטרכו לטפל. הסיבה לכך היא שהם מנתחים את הנפש לפי מה שנגלה לעיניהם.

הרמב"ם מגלה לנו שלחכמי ישראל יש ידיעה פנימית יותר. הם יודעים מה התכונות הבסיסיות של נפש האדם. "אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יָשָׁר..." (קהלת ז, כט). חכמי ישראל אינם מתלבטים על מהותה של הנפש. יש להם **ידיעה ודאית מיוצר האדם שהנפש היא ישרה וטהורה**. ממילא כל סטיה מהישרות הזאת, כל מידה שהיא נגד היושר והטוב, היא מחלה שצריך לטפל בה. בריאות הנפש - להיות ישרה ועושה טוב. וממילא אדם בעל גאווה הוא אדם חולה שזקוק לטיפול נפשי.

מי מרפא את הנפש? החכמים. דווקא חכמי התורה שספונים במעמקי התורה הם אלו שיודעים על מחלותיה של הנפש ויודעים בדיוק את הדרך לריפוי. רק מי שהקיף את מרחבי התורה, שהיא השרטוט האלוקי של ריבונו של עולם המתווה את היסודות של העולם ושל האדם, יכולים לזהות את המחלה ואת הדרך לריפויה. אגב, זו הסיבה לכך שדווקא **הרמב"ם**, שכתב את הי"ד החזקה והקיף את התורה כולה, יכול היה לכתוב חיבור מקיף על נפש האדם. מרחבי התורה גילו לעיניו את מהותה של הנפש האנושית, ואת הדרכים לפיתוחה.

הרחבות

1. מהי בריאות הנפש?
הרמב"ם מדגיש שבריאות הנפש אינה נמדדת רק במעשים טובים, אלא קודם כל במידות טובות. התורה דורשת שהאדם **יהיה טוב**, ולא רק **יעשה טוב**. שיזדהה עם הטוב ויחפוץ בו, ולא יסתפק בביצוע מטלות (להרחבה: הקדמה ל'חובות הלבבות'). מאידך, מדות טובות שלא באות לידי ביטוי במעשים, מעידות על חולשתן. נפש בריאה כוללת תיקון פנימי וחיצוני.

2. אי אפשר לעשות רע, בלי לחשוב שהוא טוב?
גם 'חולה נפש' מרגיש צורך להצדיק את התנהגותו. קשה למצוא אדם שיצהיר בגלוי שאיננו ערכי. לרוב, הוא ינסה להסביר, לעצמו או לאחרים, כיצד אורח חייו נחשב מוסרי, למרות שאיננו נראה ככזה. 'עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת **הָאָדָם יָשָׁר** וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים' (קהלת, ז כט).
השיפוט המוסרי של האדם לעתים משקף את האישיות שלו. הוא מסוגל להורות היתר הלכתי, כדי לתת כיסוי לחולשה רוחנית רוחנית – "כל קולא צריכה בדיקה, כי אע"פ שיכולה להיות ישרה ונכוחה, אמנם קרוב הדבר שתהיה מעצות היצר ומרמותיו" (**מסילת ישרים**, פרק ו). היות ונפש האדם אחת, ישנה השפעה הדדית בין חלקיה. הכח השכלי עלול להיות משוחד על ידי הכוח המתעורר.

3. איך חולה נפש יכול למות?
"צדיקים במיתתם קרויים חיים, רשעים בחייהם קרויים מתים" (ברכות יח.). לחיי האדם יש ייעוד, שבלעדיו הם מאבדים משמעות. החיים באמת אינם נמדדים על פי יכולת גופנית, אלא על פי תנועה רוחנית.

שאלות לדיון

מה מידת אחריות החברה לגבי הקמת מערכת רפואית עבור אנשיה? האם החברה אחראית לסייע לאדם שגרם לעצמו חולי הגופני או נפשי (עישון, אוכל לא בריא, התנהגות מידותית לא ראויה))? כמה משאבים יש להפנות לטיפול בחולי הגוף וכמה בחולי הנפשות?